
A gazdasági társaságok, egyéb szervezetek felelőssége a nemzetközi büntetőjogban

Sántha Ferenc*

Jelen rövid tanulmány első részében röviden felvázolom a gazdasági társaságok, egyéb szervezetek keretei között elkövetett nemzetközi jogi bűncselekmények jellemző vonásait. A második részben a Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék, illetve az ún. nürnbergi utóperek kapcsolódó jogeseteit vizsgálom, végül bemutatom a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának kodifikációs lépéseit annak érdekében, hogy választ kapjunk arra a kérdésre: vajon létezett, illetve létezik -e olyan nemzetközi büntetőbírósági fórum, amelynek személyi joghatósága a gazdasági társaságokra, egyéb jogi személyekre is kiterjed.

Kulcsszavak: Nemzetközi büntetőjog, A jogi személyek felelőssége a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények elkövetése esetén, Nemzetközi bűncselekmények, A szervezetek felelőssége a nemzetközi büntetőjogban, Nemzetközi Büntetőbíróság

Responsibility of corporations and other entities in international criminal law

In the paper, after outlining the criminological background, namely the corporate criminality in the field of core international crimes and some possible arguments in favour of criminal accountability of corporations in an international level, the case law of the International Military Tribunal at Nuremberg and the so-called subsequent Nuremberg trials is introduced. Finally, the third part is devoted to examine the questions of the codification process of the Statute of the International Criminal Court in relation to the organizational liability, putting the emphasis on answering the question: was there and is there an international court or tribunal that can exercise criminal jurisdiction over corporations?

Keywords: International criminal law, Criminal liability of legal persons for core international crimes, Crimes under international law, Corporate criminal liability in international criminal law, International Criminal Court

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.5.2192>

1. Bevezetés

Az előadásom témája „A gazdasági társaságok felelőssége a nemzetközi büntetőjogban”, de hangsúlyozom, hogy jelen alkalommal nem foglalkozom a jogi személyek nemzetközi jogi felelősségének valamennyi létező mechanizmusával, hanem kizárólag a szervezetek legsúlyosabb nemzetközi jogi bűncselekmények –

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntetőjogi és Kriminológiai Intézeti Tanszék.

népirtás, emberiség elleni bűncselekmények, háborús bűncselekmények – elkövetése esetén felmerülő *nemzetközi büntetőjogi felelősségére* koncentrálok.

Az előadás első részében szeretném felvázolni a kriminológiai hátteret, vagyis a szervezetek kriminalitásának jellemző vonásait az említett kiemelkedő tárgyi súlyú nemzetközi bűncselekmények területén. Ezt követően röviden utalok a jogi személyek nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának bevezetése mellett szóló további érvekre, majd bemutatom a jogtörténeti előzményeket, elsősorban a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék, illetve az ún. nürnbergi utóperek kapcsolódó esetjogára koncentrálván. Végül az utolsó részben a Nemzetközi Büntetőbíróóság státútumának a téma szempontjából releváns kodifikációs folyamat vizsgálok annak érdekében, hogy választ adjak az alábbi kérdésre: volt -e, illetve jelenleg létezik -e olyan nemzetközi (büntető) bíróság, amelynek személyi joghatósága kiterjedt, illetve kiterjed a gazdasági társaságokra (egyéb szervezetekre), születtek -e már olyan bírósági döntések, amelyekben nem csupán az egyének, hanem jogi személyek büntetőjogi felelősségét is megállapították.

2. A szervezetek kriminalitása a nemzetközi jogi bűncselekmények területén

A jogi személyek, egyéb szervezetek büntetőjogi felelőssége mára általánosan elismert jogintézmény, felelősségi alakzat a nemzeti jogrendszerekben, mind a common law, mind a kontinentális jogcsaládokba tartozó országokban.¹ Ezen túlmenően számos nemzetközi jogi instrumentum – ideértve az ENSZ keretei között született egyezményeket és az Európai Unió irányelveit – előírja a jogi személyek felelősségének megteremtését az ún. transznacionális bűncselekmények elkövetése esetén,² és egyes álláspontok szerint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata nem csupán a természetes, hanem a jogi személyekre is alkalmazandó, lehetővé téve ezzel a szervezetek felelősségre vonását az emberi jogi jogsértésekért.³ Fel kell tenni a kérdést, hogy ha a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények miatt a jogi személyek az egyes nemzeti jogok szabályai szerint büntetőjogilag szankcionálhatók és a természetes személyek mind a belső jogi, mind a nemzetközi büntetőjogi szabályok szerint szintén felelősségre vonhatók, akkor miért zárnánk ki a szervezeteket a felelősségre vonható jogalanyok közül a nemzetközi büntetőbíróóságok előtt folyó eljárásokban?

¹ Megjegyzést érdemel, hogy az európai országok többségével szemben Németország jelenleg is csupán a szabálysértési jogában teszi lehetővé a szervezetek bűncselekmények miatti szankcionálását.

² Az Európai Unió, illetve egyéb nemzetközi szervezetek keretei között született jogforrások számos bűncselekmények vonatkozásában előírják a tagállamok, illetve a részes államok részére a jogi személyek szankcionálását, amennyiben a bűncselekményt a szervezet keretei között valósítják meg. Lásd például az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/541 Irányelvét (2017. március 15.) a terrorizmus elleni küzdelemről, a 2002/475/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, valamint a 2005/671/IB tanácsi határozat módosításáról.

³ Andrew Clapham: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006, 61. o.

Az elmúlt évtizedekben a gazdasági társaságok, különösen a transznacionális vállalatok – amelyek tevékenységi köre már nem csupán egy országra korlátozódik – a nemzetközi kereskedelem és a globalizáció motorjává váltak.⁴ Ezek a cégek óriási pénzügyi és sokszor politikai hatalommal rendelkeznek,⁵ amelyet nem mindig nemes célokra használnak fel és tevékenységük negatív következményei között ott szerepel a bűncselekményi tényállások megvalósítása is. Az első és legfontosabb kérdés, vajon elképzelhető-e olyan szituáció, amikor az említett kiemelkedő súlyú nemzetközi bűncselekményeket gazdasági társaságok, egyéb szervezetek keretei között követik el, így például egy háborús bűncselekményt egy gazdasági társaság vezetője (vagy tagja, illetve alkalmazottja) valósítja meg, és ebből a bűncselekményből a társaságnak vagyoni előnye, profitja származik?

A történelmi tapasztalatok és a a nemzetközi (büntető)bírószági gyakorlat szerint a válasz határozott igen. A nemzetközi jogi bűncselekmények nevezhetők ún. szervezeti bűncselekményeknek, amelyek egyfajta kollektív kriminalitást testesítenek meg. Így például az emberiség elleni bűncselekmények egyik lényeges tényállási eleme a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás, illetve a támadás hátterében kimutatható állami vagy szervezeti politika. A lakosság elleni támadás szükségszerűen feltételez egyfajta tervszerűséget,⁶ az emberiség elleni bűncselekmények olyan embertelen cselekményeket jelentenek, amelyeket „a kormányzat vagy bármely más szervezet vagy csoport irányít, illetve ezek elkövetését elősegíti, ösztönzi.”⁷ Ez a jellemző vonás a népiirtás kapcsán is kimutatható, amely általában egy jól előkészített bűncselekmény, és amelyhez összehangolt tervezés és végrehajtás szükséges,⁸ a népiirtás elkövetése bizonyos fokú szervezethez és tervszerűséget feltételez. Végül ugyanez a helyzet a háborús bűncselekmények elkövetése esetén is, amelyeket gyakran tervszerűen vagy valamely politika részeként követnek el.⁹

A nemzetközi jogi bűncselekmények elkövetése nagyobb számú szereplő részvételét és bizonyos fokú logisztikát feltételez: „a bűncselekményt meg kell tervezni, szervezni, finanszírozni és végrehajtani; fegyvereket és egyéb felszerelést kell biztosítani, összetett logisztikai intézkedéseket kell végrehajtani.”¹⁰ Ezen túlmenően számos nemzetközi bűncselekménynek gazdasági dimenziói is vannak,¹¹

⁴ Larissa van den Herik – Jernej Letnar Černic: Regulating Corporations under International Law, *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010), 725. o.

⁵ Desislava Stoitchkova: *Towards Corporate Liability in International Criminal Law*, Intersentia, 2010, 1. o.

⁶ Kayishema Judgement, 125. (Trial Chamber ICTR-95-1)

⁷ Az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények tervezetének 18. cikk 5. pontjához fűzött kommentár (ILC Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries). A dokumentum elérhető: https://legal.un.org/ilc/texts/7_4.shtml (2021. 02. 12.)

⁸ Kristian Fauchald – Jo Stigen: Corporate Responsibility Before International Institutions, *The Geo. Wash. Int'l L. Rev.* Vol. 40. (2009), 1033. o.

⁹ Lásd a Nemzetközi Bíróság Statútuma 8. Cikk 1. pontját, amely szerint „A Bíróság joghatósággal rendelkezik a háborús bűntettek vonatkozásában, különösen akkor, amikor ezeket a bűntetteket tervszerűen vagy valamely politika részeként követik el, illetőleg ilyen bűntettek tömeges elkövetésének részei.”

¹⁰ Fauchald – Stigen: i.m. 1033. o.

¹¹ Volker Nerlich: Core Crimes and Transnational Business Corporations. *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010), 900. o.

ilyen például a kényszermunkával, illetve a rabszolgaságba taszítással megvalósított emberiesség elleni bűncselekmény, az ellenség vagyontárgyainak elvételével, illetve fosztogatással, vagy gyermekkatonasággal megvalósított háborús bűncselekmény. Egy fegyveres összeütközés során egy gazdasági társaság biztosíthatja a szükséges fegyvereket, avagy a szükséges alapanyagot például a vegyi fegyverek gyártásához.

A *Kaleck-Saage-Maaß* szerzőpáros szinte a teljesség igényével vázolja fel azokat a lehetséges szituációkat, amelyekben a cégek nemzetközi bűncselekmények közreműködői lehetnek. Kutatásaik szerint két fő terület, ezeken belül pedig további részterületek különböztethetők meg:

- a cégek együttműködése diktatúrákkal és katonai rezsimekkel, ezen belül (i) az állam által alkalmazott erőszakból történő haszonszerzés; (ii) a rezsimek bűncselekményeinek elősegítése a jogsértések elkövetéséhez szükséges eszközök biztosításával; (iii) a rezsimek megtorló intézkedéseinek közvetlen támogatása;

- a cégek részvétele a (polgár) háborúkban és más konfliktus-zónákban, ezen belül: (i) a konfliktusok támogatása, „táplálása” áruk és illegális pénzeszközök rendelkezésre bocsátásával; (ii) katonai és hírszerző szolgáltatások biztosítása.¹²

A fentieket összefoglalva kijelenthető, hogy *a nemzetközi bűncselekmények területén a szervezeti kriminalitás kézzelfogható valóságként jelenik meg*, és ez egyben a legfontosabb érv a jogi személyek büntethetősége mellett. Ezen túlmenően számos egyéb körülmény is amellet szól, hogy a vázolt esetekben nem, vagy nem csupán a természetes személy elkövető felelősségre vonása indokolt. Így például a társaságok felelősségre vonása elősegíti a hatékonyabb sértetti kártérítést; a társaságok „kollektív cselekményei” sokkal jelentősebb károkat képesek okozni, mint az egyéni jogsértések; az említett bűncselekményeket gyakran oly módon, illetve olyan súlyos következményt okozva követik el, hogy az egyéni felelősség megállapítása lehetetlen, még akkor is, ha egyébként a bűncselekmény megvalósulása nyilvánvaló; a szervezeti keretek között elkövetett bűncselekmények hatékonyabb megelőzéséhez magának a szervezetnek a szankcionálása szükséges.¹³ Az is elképzelhető, hogy a belső büntetőjogi szabályok alapján elvileg nem lenne akadály a szervezet felelősségre vonásának az adott államban elkövetett súlyos nemzetközi jogsértésekért, de vagy az állam az igazságszolgáltatásának összeomlása, illetve hatékony működésének hiánya miatt képtelen arra, hogy a bűncselekmény felelőseivel szemben fellépjen, vagy hiányzik a valós szándék a felelősök megbüntetésére. Az utóbbi eset a gazdasági társaságok vonatkozásában életszerű lehet, amennyiben a kormányzat által elkövetett jogsértő cselekmények elkövetésére – a korábban említettek szerint – a gazdasági társaság közreműködésével kerül sor. A következő részben a jogtörténeti előzményeket vizsgálom.

3. Jogtörténeti előzmények

Noha már a XIX. században találunk példát gazdasági társaságok keretei között

¹² Wolfgang Kaleck – Miriam Saage-Maaß: Corporate Accountability for Human Rights Violations Amounting to International Crimes, *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010), 703-709. o.

¹³ Ronald C. Slye: Corporations, Veils, and International Liability. *33 Brook. J. Int'l L.* (2008), 960. o.

elkövetett, mai fogalmaink szerinti nemzetközi bűncselekményekre,¹⁴ a jogi személyek kriminalitása, illetve a jogi személyek felelősségre vonásának gondolata csupán a II. világháborút követően merült fel, a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának egyik rendelkezésével, illetve az ún. nürnbergi utóperek esetjogával összefüggésben.

3.1. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék. A Törvényszék alapokmánya az egyéni büntetőjogi felelősség elvét követi, a 9. cikk sokat idézett rendelkezése azonban felvetette a jogi személy járulékos büntetőjogi felelősségének gondolatát is.

A 9. Cikk szerint *„Egy csoport vagy szervezet egyik tagja elleni eljárásban a Törvényszék – olyan cselekménnyel kapcsolatban, amely miatt a vádlottat elítélték – kimondhatja, hogy az a csoport vagy szervezet, amelynek a vádlott tagja volt, bűnszervezetnek minősül.”* A 10. Cikk szerint ebben az esetben a nemzeti bíróságok jogosultak voltak az ilyen szervezetek tagjait bíróság elé állítani, és e bíróságok előtt folyó eljárásban a szervezet bűnszervezet voltát már bizonyítottnak kellett tekinteni.¹⁵

A bűnszervezetek (a Birodalom kormánya, a Gestapo, az SS, az SA, az SD, a vezérkar, a hadsereg-főparancsnokság, a náci párt politikai vezető testülete) felelősségének megállapítására irányuló indítványt a vádirat is tartalmazta. A Törvényszék ezek közül csak SS-t, az SD-t, a Gestapo-t és a náci párt politikai vezető testületét nyilvánította bűnszervezetnek, az ezzel kapcsolatos óvatos álláspont elsősorban azzal magyarázható, hogy a jogintézményben az egyéni felelősség feloldódásának a veszélyét látták. Említést érdemel, hogy a Szövetséges Ellenőrző Tanács 10. sz. rendelete (Control Council Law No. 10.) szintén büntetendővé nyilvánította a Törvényszék által bűnszervezetnek nyilvánított csoportokban való részvételt.¹⁶

A kérdés az, hogy a vázolt megoldás tekinthető -e a jogi személyek büntetőjogi felelőssége egy sajátos korai példájának?

A válasz nemleges, mert bár a Törvényszék által bűnszervezetnek minősített szervezetek jogi személyek (igaz, nem gazdasági társaságok, hanem politikai, illetve katonai szervezetek) voltak, maguknak a szervezeteknek a büntetőjogi felelősségét a Törvényszék nem állapította meg, és velük szemben szankciót sem szabott ki, ráadásul a bűnszervezeti minősítés időpontjában az említett jogi személyek már nem is léteztek.¹⁷ Másrészt e megoldás inkább a magyar büntetőjogban is ismert

¹⁴ Így például a Holland-Kelet-indiai Társaság, illetve Brit Kelet-indiai Társaság működése során a gyarmatokon elkövetett – mai fogalmaink szerinti – népiirtás, rabszolgaságba taszítás bűntetteket, illetve egyéb súlyos jogsértéseket. Lásd Michael J. Kelly: *Prosecuting Corporations for Genocide*, Oxford University Press, 2016, 17-26. o.

¹⁵ Lásd a Törvényszék alapokmányának 10. cikkét: „In cases where a group or organization is declared criminal by the Tribunal, the competent national authority of any Signatory shall have the right to bring individual to trial for membership therein before national, military or occupation courts. In any such case the criminal nature of the group or organization is considered proved and shall not be questioned.” <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#> (15. 02. 2021.)

¹⁶ Kirs Eszter: *Tettesek és bűnrészesek a délszláv háborúban*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018, 12-13. o.

¹⁷ Larissa van den Herik: *Subjecting Corporations to the ICC regime: Analyzing the Legal*

bűnszervezetben történő elkövetéshez hasonlítható, mivel a bűnszervezet tagja sem volt felelősségre vonható, ha ő maga nem követett el bűncselekményt – vagyis a tag elítélésére csak az általa bűnösen megvalósított cselekmény¹⁸ alapján történhetett –, végül a szervezet tevékenységének ismerete hiányában a vádlottat nem lehetett a szervezethez tartozónak tekinteni.¹⁹

Összefoglalva, a bűnszervezeti minőség megállapítása inkább egy olyan morális ítéletnek tekinthető, amelynek gyakorlati következménye a bizonyítási nehézségek csökkentésével a bűnszervezetek tagjainak hatékonyabb felelősségre vonása volt.

3.2. A nürnbergi utóperek. Az ún. *nürnbergi utóperek* közül témánk szempontjából három büntetőügy érdemel említést,²⁰ ezek közös jellemzője a kiemelkedően súlyos nemzetközi bűncselekmények nagyvállalatok keretei között történő elkövetése és a bűncselekményekből származó óriási profit, amellyel a cégek gazdagodtak.

A *Flick-ügyben* a vállalatbirodalom nevét viselő tulajdonost és cégvezetőt, Friedrich Flicket és további két gazdasági vezetőt fosztogatással, illetve kényszermunkával megvalósított háborús és emberiesség elleni bűncselekmények miatt ítélte el a bíróság, mert a cégek tulajdonában lévő üzemekben, illetve bányákban kényszermunkásokat alkalmaztak, illetve a megszállt területekről ipari berendezéseket, és egyéb javakat tulajdonítottak el.

Az *I.G. Farben-ügyben* a náci Németország legnagyobb vegyipari konszernjének öt felsővezetőjét vonták felelősségre kényszermunkával megvalósított háborús- és emberiesség elleni bűncselekmények miatt: a cég üremeiben több tízezer hadifogoly és koncentrációs táborban fogvatartott dolgozott különösen embertelen körülmények között. A *Krupp-ügyben* hasonló vádak alapján ítélték el tulajdonos Alfred Kruppot és az acélgár-óriás további tíz vezetőjét.

Végül a Brit Katonai Törvényszék előtt lefolytatott hírhedt *Ziklon B-ügyben* a bíróság bűnsegédként, emberöléssel megvalósított háborús bűncselekmények miatt találta bűnösnek a Tesch & Stabenow cég tulajdonosát és igazgatóját. A cég szállította a nácik által a zsidók legyilkolásához használt készítményt a koncentrációs táborokba, és bár a vádlottak a bűncselekmények időpontjában a helyszínen nem voltak jelen, de tisztában voltak a készítmény felhasználásának céljával.²¹

Milyen következtetéseket tudunk levonni a fenti büntetőügyekből? Nyilvánvaló, hogy az eljárások vádlottjai természetes személyek és nem gazdasági társaságok voltak, mivel a törvényszékek személyi joghatósága szervezetekre nem terjedt ki, ennek ellenére a döntések nagy jelentőséggel bírnak. A bírósági döntések szerint a

Counterarguments. January, 22 2012. p 4. available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1989849> (2021. 02. 12.)

¹⁸ Henning Bigalke: *Criminal responsibility of corporations in international law*, University of Cape Town, 2013, 37. o.

¹⁹ Ezzel szemben az említett 10. sz. rendelet szövege szerint a tag büntethetősége független volt a szervezet tevékenységének ismeretétől, ugyanakkor a rendelet alapján lefolytatott eljárásokban a bíróságok ezzel ellentétes gyakorlatot követtek. Kirs: i.m. 13. o.

²⁰ A perek anyaga (The cases (Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10.) elérhető: <https://phdn.org/archives/www.mazal.org/NMT-HOME.htm> (2021. 02. 12.)

²¹ Kaleck – Saage-Maaß: i.m. 701. o.

vád tárgyát képező háborús és emberiség elleni bűncselekményeket gazdasági társaságok követték el.²² Az IG Farben-ügyben a törvényszék kifejezetten rögzítette, hogy a Farben, mint jogi személy megsértette a nemzetközi jog szabályait.²³ A fenti megállapítás alapján levonható az a következtetés, hogy a nemzetközi jogi kötelezettségek a jogi személyeket is terhelik, és a háborús és emberiség elleni bűncselekmények elkövetésének tilalma nem csupán a természetes személyekre, hanem a szervezetekre is vonatkozik.

Noha a cégekkel szemben nem emeltek vádat, az ismertetett ügyek nem csupán a gazdasági vezetők nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásának első példái, hanem megerősítették a jogi személyekkel szembeni nemzetközi fellépés szükségességét azokban az esetekben, amikor a legsúlyosabb nemzetközi jogsértéseket szervezeti keretek között követik el.

4. A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma

A második világháborút követően a a várva várt általános béke nem következett be, a világ számos pontján robbantak ki nemzetközi és belső fegyveres konfliktusok, amelyek során nem volt ritka a súlyos nemzetközi jogsértések elkövetése. E bűncselekmények elkövetőinek megbüntetésére csak ritkán került sor, és mindez szinte tárgytalanná tette a cselekményekben egyéb módon közreműködők, így a szervezetek felelősségének kérdését is.²⁴ 1993-ban és 1994-ben azonban az ENSZ Biztonsági Tanácsa két ad hoc nemzetközi büntető törvényszéket állított fel, a Jugoszlávia felbomlását követően elkövetett nemzetközi bűncselekmények tetteseinek (ICTY), illetve a ruandai népirtás elkövetőinek felelősségre vonása céljából (ICTR). A törvényszékek statútumai azonban az egyéni felelősség elvét rögzítik, joghatóságuk jogi személyekre, egyéb szervezetre nem terjed ki. Ez nem jelenti azt, hogy a törvényszékek gyakorlatában nem találunk példát jogi személyek keretei között elkövetett súlyos nemzetközi jogsértésekre. Így például az ICTR előtt lefolytatott *Nahimana-ügyben* az RTLM rádióállomás két vezetőjét ítélték el népirtásra irányuló nyilvános felhívás miatt, amelyet a vádlottak a rádió, mint gazdasági társaság általános politikája keretei között, annak megfelelően követtek el.

A történelmi pillanat 1998-ban érkezett el, amikor a nemzetközi büntetőbíróság statútum-tervezetének véglegesítése, illetve megtárgyalása érdekében összehívott diplomáciai konferencia 1998. június 15. napján megkezdte a munkáját. A mintegy egyhónapos tárgyalássorozat egyedülálló lehetőséget kínált a szervezetek nemzetközi büntetőjogi felelősségének kodifikálására, amelynek legjelentősebb támogatója és szószólója Franciaország volt. A francia büntetőjogban a szervezetek felelőssége nem rendszeridegen jogintézmény, számos jogtörténeti előzményt követően a francia Btk. 1994-től tartalmazza a jogi személyek felelősségére

²² Az angolszász jogi felfogás ismeretében ez a megfogalmazás nem meglepő, a magyar dogmatika számára elfogadhatóbb a „gazdasági társaságok keretei között követték el” terminológia használata.

²³ Bigalke: i.m. 39. o.

²⁴ Kaleck – Saage-Maaß: i.m. 702. o.

vonatkozó rendelkezéseket, amelyek a gyakorlatban is alkalmazásra kerülnek.

Franciaország – számos más állam támogatásával – már az előkészítő munkálatok során megfogalmazta a vonatkozó normaszöveget, amelynek eredményeként a státútum-tervezet – igaz, csupán zárójelben – az alábbi rendelkezést tartalmazta a Bíróság joghatóságával összefüggésben:

„[23(5) A Bíróság joghatósága az Államok kivételével kiterjed a jogi személyekre is, amennyiben a bűncselekményt a jogi személy nevében követik el, vagy a bűncselekményt a jogi személy megbízottja vagy képviselője követi el.

23 (6) A jogi személy büntetőjogi felelőssége nem zárja ki a bűncselekményt tettesként megvalósító vagy abban részesként közreműködő természetes személy büntetőjogi felelősségét.]”²⁵

Látható, hogy a tervezet megfogalmazása meglehetősen szűkszavú: a nemzetközi büntetőjogi felelősség alanya a „jogi személy”, kivéve az államokat, a természetes személy elkövető lehet a jogi személy megbízottja, képviselője vagy külső személy is, amennyiben a bűncselekményt a szervezet nevében követi el. Végül a normaszöveg rögzíti az ún. párhuzamos felelősség elvét.

Némi meglepetésre 1998. június 16-án, a diplomáciai konferencia második napján Franciaország egy új, az előzőtől minden tekintetben teljesen eltérő javaslatot terjesztett elő (23. cikk), amely leginkább „nürnbergi utánézésként” jellemezhető.²⁶

„23 (5) Amennyiben a bűncselekményt az elkövető valamely csoport vagy szervezet nevében vagy bejegyzésével követte el, a Bíróság kimondhatja, hogy az említett csoport vagy szervezet bűnszervezetnek minősül.

23 (6) Amennyiben a Bíróság a csoportot vagy szervezetet bűnszervezetnek minősítette, a csoporttal vagy szervezettel szemben a 76. cikkben szereplő büntetések szabhatók ki, és a 73., illetve a 79. cikk vonatkozó rendelkezései alkalmazandók.

A fenti esetekben a csoport vagy szervezet bűnszervezeti minőségét bizonyítottnak kell tekinteni, azt vitatni nem lehet, és valamennyi Részes Állam hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságai kötelesek minden szükséges intézkedést megtenni a Bíróság ítéletének elismerése és végrehajtása érdekében.”²⁷

A fenti javaslatot ért erőteljes kritikák hatására a franciák ismételten átdolgozták a vonatkozó joganyagot és az „utolsó pillanatban” (1998. július 3-án) az alábbi

²⁵ Lásd a státútum-tervezet 23. cikk 5. és 6. pontját: *„[23(5) The Court shall also have jurisdiction over legal persons, with the exception of States, when the crimes committed were committed on behalf of such legal persons or by their agencies or representatives. 23 (6) The criminal responsibility of legal persons shall not exclude the criminal responsibility of natural persons who are perpetrators or accomplices in the same crimes.]”* A státútum-tervezet elérhető: <https://legal.un.org/icc/docs.htm>

²⁶ van den Herik: i.m. 6. o.

²⁷ *„23 (5) When the crime was committed by a natural person on behalf or with the assent of a group or organization of every kind, the Court may declare that this group or organization is a criminal organization.*

23 (6) In the cases where a group or organization is declared criminal by the Court, this group or organization shall incur the penalties referred to in article 76, and the relevant provisions of articles 73 and 79 are applicable. In any such case, the criminal nature of the group or organization is considered proved and shall not be questioned, and the competent national authorities of any State party shall take the necessary measures to ensure that the judgement of the Court shall have binding force and to implement it.”

normaszöveg került megfogalmazásra, immár a *végleges statútum-tervezetben*:

„5. A természetes személy elkövetőknek a Statútum alapján fennálló egyéni büntetőjogi felelősségétől függetlenül a Statútumban szabályozott bűncselekmények elkövetése esetén a Bíróság joghatósága a jogi személyekre is kiterjed. A Főügyész a jogi személlyel szemben vádat emelhet és a Bíróság a vádban szereplő bűncselekmény miatt megállapíthatja a jogi személy felelősségét, ha:

a. A Főügyész által a természetes személlyel és a jogi személlyel szemben benyújtott vádirat tartalmazza a következő (b) és (c) alpontban szereplő feltételeket megalapozó tényeket; és

b. A természetes személy vádlott a bűncselekmény elkövetésének időpontjában a jogi személy nyilvántartásba vétele szerinti Állam nemzeti joga szerint a jogi személyen belül ellenőrzési jogkörrel rendelkezett; és

c. A bűncselekményt a jogi személy tevékenységi körében és a jogi személy nevében, illetve annak kifejezett beleegyezésével követték el; és

d. A természetes személyt a vádban szereplő bűncselekmény miatt elítélték.”²⁸

Az utolsó normaszöveg-tervezetben egy külön értelmező rendelkezésben meghatározták a jogi személy fogalmát,²⁹ a lehetséges természetes személy elkövetők köre jelentősen szűkebb, mivel a rendelkezés a jogi személyen belül ellenőrzési jogkörrel rendelkező személy a szervezet vezetőjére, vagy vezetőinek egy részére utal. Szintén a jogi személy felelősségét szűkítő szabály a szervezet kifejezett beleegyezését feltételező bűncselekmény-elkövetés.

Végül a jogi személy büntetőjogi felelősségét szabályozó rendelkezés tekintetében idő hiányában, illetve egyéb tényezők miatt nem sikerült a konferencián megegyezésre jutni. Franciaország visszavonta az utolsóként megfogalmazott javaslatát, ily módon *a Nemzetközi Bíróság jelenleg hatályos statútuma szerint a bíróság joghatósága kizárólag a természetes személyekre terjed ki.*³⁰

5. Záró gondolatok

A Bevezetőben feltett kérdésre válaszolva ki kell jelentenünk, hogy olyan büntetőügy, amelyben egy nemzetközi büntetőbíróság egy jogi személy büntetőjogi felelősségét

²⁸ „5. Without prejudice to any individual criminal responsibility of natural persons under this Statute, the Court may also have jurisdiction over a juridical person for a crime under this Statute. Charges may be filed by the Prosecutor against a juridical person, and the Court may render a judgement over a juridical person for the crime charged, if:

a. The charges filed by the Prosecutor against the natural person and the juridical person allege the matters referred to in subparagraphs (b) and (c); and

b. The natural person charged was in a position of control within the juridical person under the national law of the State where the juridical person was registered at the time the crime was committed; and

c. The crime was committed by the natural person acting on behalf of and with the explicit consent of that juridical person and in the course of its activities; and

d. The natural person has been convicted of the crime charged.”

²⁹ „A Statútum alkalmazásában „jogi személy” az a gazdasági társaság, amelynek konkrét, valóságos vagy domináns célja vagyoni haszon, illetve előny szerzése. A Statútum nem alkalmazható az államokra, a hatósági feladatokat ellátó szervekre, a nemzetközi szervezetekre és a közhasznú szervezetekre.”

³⁰ Lásd a Statútum 25. Cikk 1. pontját.

egy nemzetközi bűncselekmény miatt megállapította, nem létezik. A fenti megállapítás még annak a ténynek az ismeretében is igaz, hogy a Libanoni Különleges Törvényszék 2016-ban „bűnösnek talált” egy médiavállalatot a cég két vezetője által elkövetett bűncselekmény miatt. Noha egyes vélemények szerint az ügy történelmi jelentőségű, az első jogi személyt marasztaló nemzetközi büntetőbírói döntés,³¹ e megállapítást árnyalja, hogy az említett Törvényszék ún. vegyes vagy hibrid törvényszék, és a szervezet szankcionálására nem egy nemzetközi bűncselekmény miatt, hanem – lényegét tekintve – egy igazságszolgáltatás elleni bűncselekmény (*offence of contempt*) miatt került sor.³² Végkövetkeztetésünk az lehet – ahogyan *Nerlich* fogalmaz –, hogy „a jogi személyek felelőssége a leg súlyosabb nemzetközi bűncselekmények miatt jelenleg nem a de lege lata, hanem a de lege ferenda jogintézmények sorába tartozik.”

A magam részéről azonban optimista vagyok: talán csak idő kérdése, és a szervezetek nemzetközi büntetőjogi felelőssége lesz a Nemzetközi Büntetőbírói Római Statútuma következő felülvizsgálati konferenciájának a témája.

Irodalomjegyzék

- Henning Bigalke: *Criminal responsibility of corporations in international law*, University of Cape Town, 2013.
- Andrew Clapham: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199288465.001.0001>
- Kristian Fauchald – Jo Stingen: Corporate Responsibility Before International Institutions, *The Geo. Wash. Int'l L. Rev.* Vol. 40. (2009)
- Wolfgang Kaleck – Miriam Saage-Maaß: Corporate Accountability for Human Rights Violations Amounting to International Crimes, *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010) <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq043>
- Michael J. Kelly: *Prosecuting Corporations for Genocide*, Oxford University Press,
- Kirs Eszter: *Tettesek és bűnrészesek a délszláv háborúban*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018.
- Volker Nerlich: Core Crimes and Transnational Business Corporations, *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010) <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq039>
- Ronald C. Slye: Corporations, Veils, and International Liability. 33 *Brook. J. Int'l L.* (2008)
- Desislava Stoitchkova: *Towards Corporate Liability in International Criminal Law*, Intersentia, 2010.

³¹<http://opiniojuris.org/2016/08/04/akhbar-beirut-s-a-l-guilty-of-contempt-stl-found-one-small-verdict-for-a-tribunal-a-giant-leap-for-international-justice/> (2021. 02. 27.)

³² Al Akhbar-ügy (Case of Al Akhbar, STL-14-06.). Az Al Akhbar Beirut médiavállalat újságjában, illetve annak arab és angol nyelvű webes kiadásában két cikket jelentetett meg, amelyek a törvényszék által – az újság rendelkezésre álló információi alapján – tanúként kihallgatott személyek nevét, fényképét és egyéb személyes adatait tartalmazta.

-
- Larissa van den Herik – Jernej Letnar Černic: Regulating Corporations under International Law, *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010) <https://doi.org/10.1093/jicj/mqq031>
 - Larissa van den Herik: *Subjecting Corporations to the ICC regime: Analyzing the Legal Counterarguments*, January, 22 2012
-
-